

КЕЛЬТИ ЗА МЕЖАМИ «КЕЛЬТСЬКОГО СВІТУ»:
МОДЕЛІ ЕТНОКУЛЬТУРНОЇ ВЗАЄМОДІЇ НА ПЕРИФЕРІЇ
ЛАТЕНСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Нові археологічні відкриття, дослідження у галузі лінгвістики та археогенетики дозволяють по-новому подивитися на процеси латенізації археологічних культур і кельтизації етнічних спільнот раннього залізного віку.

З того часу як відкриття у швейцарських Альпах латенської археологічної культури дало можливість вивчати реальні масштаби військово-політичної експансії стародавніх кельтів і глибину їхнього культурного впливу на інші етноси, науковий інтерес до кельтської проблеми ніколи не згасав. В українському контексті кельтська проблема розглядається переважно у двох основних ракурсах. По-перше, у зв'язку з необхідністю з'ясування етнічної приналежності пам'яток латенської культури Закарпаття, Північного Причорномор'я, Верхнього Подністров'я та Середнього Подніпров'я. По-друге, у контексті латенського впливу на формування археологічних культур Центральної та Східної Європи другої половини раннього залізного віку, насамперед зарубинецької та пшеворської.

Щодо обох питань остаточної згоди серед дослідників немає. Думка В. Бідзілі, який відкидав будь-яку можливість кельтської присутності на території України (Бідзіля 1971, с. 163), з появою новітніх досліджень, здається, остаточно вийшла з ужитку (Трейстер 1992; Котигорошко 2002, с. 37-50). Але дискусії тривають навколо питання про більші (Мачинский 1974; Schlette 1976, s. 38; Бандрівський, Йосипішин 1997; Todd 2001, p. 22-23) або менші (Максимов 1999) масштаби цієї присутності у зазначених регіонах, а також стосовно її форми (гомогенні кельтські або змішані етнічні групи). Подібна картина спостерігається й у зв'язку з проблемою походження зарубинецької культури: частина археологів виводить її коріння з місцевого середовища (Пачкова 2004), інші пов'язують її виникнення з масовою міграцією на територію України

кельтського або т. зв. «кельтизованого» населення з Центральної та Західної Європи (Еременко 1997). На нашу думку, пролити світло на обидві проблеми і до певної міри поєднати полярні точки зору можна лише за умови їхнього розгляду в широкому контексті етнічних процесів у периферійних зонах латенського світу, враховуючи деякі важливі відкриття, що були нещодавно зроблені західноєвропейськими дослідниками.

За останні півтора століття в історичній науці сформувався певний стандартизований підхід до вивчення будь-якої проблеми, пов'язаної зі стародавніми кельтами. Його прихильники вважали, що усім європейським кельтам був притаманний своєрідний «культурний пакет», який, окрім спільних рис соціальної організації та релігійного життя, включав у себе латенський художній стиль, протоурбаністичні поселення типу *oppida*, поховальний обряд тілопокладення, використання графітової гончарної кераміки, специфічних типів металевої зброї, зокрема довгого меча та великого прямокутного чи овального щита, а також прикрас, особливо певних типів фібул, браслетів та поясних ланцюгів. Будь-які відхилення від цієї схеми, а саме відсутність її окремих елементів в тому чи іншому регіоні, розглядалися як вплив місцевого субстрату і наслідок змішання прийшлих кельтів з автохтонним населенням.

На Заході цей підхід остаточно запанував завдяки працям французьких дослідників кін. XIX – 1 пол. XX ст. А. Д'Арбуа де Жюбенвіля (Arbois de Jubainville 1877) і Ж. Дешелетта (Dechelette 1908), в Радянському Союзі – після появи у 1956 р. фундаментального опрацювання пам'яток центральноєвропейського латену чеського археолога Я. Філіпа (Filip 1956). Проте, вже у 70-х роках усталена схема вперше похитнулася.

Регіоном, у якому її правомірність була поставлена під сумнів, стало плоскогір'я Месета у центральній частині Іспанії, де протягом останніх століть до н. е. писемні джерела фіксують племена кельтіберів. Уже серед античних письменників не було згоди стосовно етнічного складу цих племен: Діодор вважав кельтіберів результатом змішання кельтів та іберів, доіндоєвропейського населення півострова [Diodorus Siculus, V, 33, 38], Страбон говорив про «кельтів, які самі себе називають кельтіберами» [Strabo,

III, 4, 5]. Археологічні дослідження, які інтенсивно проводилися в Іспанії з початку XX ст., начебто підтверджували здогадку Діодора.

Культура кельтіберів не просто мала свої специфічні риси, вона докорінно відрізнялася від латенської культури Галлії та Центральної Європи. Відмінності спостерігалися в усьому. Кельтібери використовували розписну кераміку, яка здебільшого наслідувала місцеві форми періоду бронзового віку. Їхня зброя складалася з короткого меча (згодом мечі такого типу були взяті на озброєння римлянами) та невеликого округлого щита. Найпоширенішим типом прикрас були відомі тільки в Іспанії бронзові фібули, прикрашені кінською фігуркою. Кельтіберійські ремісники застосовували геометричний орнамент замість криволінійного латенського. Мистецтво кельтіберів не знало центральноєвропейського звіриного стилю і характерних для латенської культури особливостей антропоморфних зображень (Lenerz-de Wilde M. 1997; Lorigio, Zapatero 2005, p. 191-254).

Замість відкритих сіл типу *vici* і оппідумів, великих городищ, торгівельно-ремісничих та політичних центрів кельтських вождівств, основним типом кельтіберійських поселень були *castro* – невеликі укріплені селища з чисельністю мешканців до 250 осіб. Оселі будувалися з каменю, розташовувалися навколо центральної вулиці й тісно примикали один до одного. Великі протоміські поселення у кельтіберів виникають наприкінці III ст. до н. е., але їхню появу дослідники схильні пов'язувати не з загальним процесом виникнення оппідумів у Західній та Центральній Європі, а з посиленням впливу більш цивілізованих іберів, племена яких продовжували населяти південь і схід півострова до приходу римлян (Almagro-Gorbea 2001, p. 398). Тими ж впливами пояснюється засвоєння кельтіберами традицій середземноморської монументальної архітектури, монетного обігу, а також іберійської абетки, яка використовувалася переважно для коротких епіграфічних написів.

Поховальний обряд кельтіберів теж значно відрізнявся від центральноєвропейського кельтського. У кельтіберів суцільно панувала кремація. Перепалені кістки найчастіше вміщувалися в урни (хоча відомо й

чимало безурнових поховань), яма іноді обкладалася камінням. Для культури кельтіберів характерні великі могильники з правильним плануванням і кількістю поховань до кількох тисяч, тоді як могильники латенської культури рідко налічують більше сотні поховань. Переважна більшість кельтіберійських поховань не містить інвентаря, дуже рідко зустрічається кельтський звичай супроводжувати померлого навмисно зламанною зброєю. Обряд тілопокладення, звичний для центральноєвропейського латену, здійснювався лише у єдиному випадку: дітей, які помирали у віці до 1 року ховали в будинку, в чому явно простежується вплив середземноморської поховальної обрядовості. Крім того, відомо, що тіла загиблих у бою воїнів кельтібери залишали на полі битви (Lorrio, Zapatero 2005, p. 204-208, 220; Burillo Mozota 2005, p. 459).

На сьогоднішній день вважається встановленим, що генеза культури кельтіберів пов'язана із місцевими культурами бронзового віку – локальної групи культури полів поховальних урн та Коготас I, на які тою чи іншою мірою впливали іберійські й тартессіанські культури. Дискусії іспанських археологів нині точаться лише навколо питання, яким було співвідношення цих компонентів у процесі творення кельтіберійської спільноти (Burillo Mozota 2005, p. 425-431). Водночас, встановлено, що латенська культура майже не вплинула на археологічну ситуацію на Іберійському півострові. Пам'ятки латенської культури в Іспанії відомі лише у незначній кількості, а їхня поява пов'язується з досить пізньою інфільтрацією невеликих груп населення з сусідньої Галлії.

Упродовж тривалого часу дослідники не могли пояснити дивний факт: за наявності археологічної культури з зовсім некельтським обличчям, у тому ж самому ареалі присутній величезний пласт суто кельтомовної топонімії, зокрема більше двох десятків ойконімів з типово кельтським формантом *-briga*, у значенні «укріплення на пагорбі». Кельтіберійські імена – *Camal*, *Teioreicus* (*Deivorix*), *Moericus* – також етимологізуються на кельтському ґрунті, крім того в Іспанії були поширені кельтські теоніми, зокрема *Lugus* та *Cernunos*, відомі також у Галлії та Британії.

Лінгвістична природа кельтіберійської епіграфіки дуже довго викликала суперечки серед фахівців, з огляду на те, що усі виявлені написи були короткими й фрагментарними. Проте, це не вважалося великою перешкодою: суперечності між лінгвістичним та археологічним матеріалом традиційно тлумачилися як результат взаємної асиміляції прийшлих кельтів і місцевого доіндоєвропейського населення, іберів. Аж поки у 1970 р. не було здійснене відкриття, яке докорінно змінило уявлення про усю етнічну ситуацію в Іспанії періоду раннього залізного віку.

Під час розкопок у невеликому містечку Боторітта (18 км від Сарагоси, в долині р. Ербо), де свого часу існувало кельтіберійське поселення Контребія Белаїсків, у шарах I ст. до н. е. була виявлена бронзова таблиця (40x10 см), яка з обох сторін містила написи іберійським алфавітом. Вже перше лінгвістичне дослідження тексту таблиці виявило, що мова пам'ятки не тільки є суто індоєвропейською, але з усією впевненістю її можна віднести до кельтської мовної групи. По мірі того, як таблиця очищувалася від патини, з'ясувалося, що текст взагалі не містить впливів іберійської мови, натомість у ньому присутні архаїчні італійські елементи (Burillo Mozota 2005, р. 419, 424). Здогадки лінгвістів остаточно підтвердилися у 1979 р., коли поліція Боторріти конфіскувала у «чорних археологів» другу частину таблиці, яка містила латинський переклад тексту.

Таблиця з Боторріти стала ключем до дешифровки усього корпусу кельтіберійської епіграфіки. Вона досі є найдовшим текстом, написаним мовою стародавніх кельтів. Більше того, з'ясувалося, що кельтіберійська мова, якою був написаний текст, є найбільш архаїчною з усіх відомих на сьогоднішній день кельтських мов (Калыгин, Королев 1989, с. 54-71; Burillo Mozota 2005, р. 422-423). З часу відкриття таблиці проблема етнічного складу культури кельтіберів була остаточно вирішена: її творцями були кельти або протокельти, очевидно носії культури полів поховальних урн, які з VI ст. до н. е. розвинули на Іберійському півострові своєрідну матеріальну цивілізацію, що докорінно відрізнялася від культур інших кельтських народів. Елементи культури доіндоєвропейського населення Іспанії вплинули на формування особливостей

матеріальної та духовної культури кельтіберів, але аж ніяк не змінили їх етнічного обличчя (Lorrio, Zapatero 2005, p. 231).

Характерно, що землі кельтіберів у східній частині Месети стали центром, звідки поширювався процес кельтизації лузітанських племен північно-західної частини Іберійського півострова – ваккеїв (культура Сото), веттонів (культура Коготас II), носіїв культури Кастро на території Галісії та Північної Португалії, астурів, кантабрів тощо. З IV ст. до н. е. у середовищі цих культур поширюється зброя, прикраси та кераміка кельтіберійських типів, там, де раніше панував поховальний обряд, що не лишає по собі чітких слідів, з'являються великі кремаційні могильники тощо. Паралельно йде поширення кельтомовних топонімів та етнізмів. Однак оскільки археологічні джерела не дають підстав говорити про витіснення місцевого населення кельтіберами, процес кельтизації Північно-Західної Іспанії сьогодні прийнято розглядати лише як результат домінування військової еліти кельтіберійського походження (Almagro-Gorbea 2001, p. 401, 404; Lorrio, Zapatero 2005, p. 211-231).

Кельтібери – не єдина відома сьогодні кельтська етнічна спільнота, яка розвивалася незалежно від носіїв латенської археологічної культури. Дуже схожі за своєю природою процеси відбувалися у приальпійській зоні Північної Італії, де протягом IX-IV ст. до н. е. існувала культура Голасекка. Вона також виникла на основі культури полів поховальних урн, але відчувала на собі дуже сильний вплив сусідів: з одного боку етрусків, а з іншого – західного гальштатту (Marini 2001, p. 97-99). Кельтське походження цієї культури довго не визнавалось з двох причин: по-перше, античні письменники розміщували на цій території лігурів або кельто-лігурів, по-друге, культура Голасекка зберігала своєрідність і не зникла з появою раннього латену, що давало підстави ототожнювати її носіїв з тими ж лігурами, іллірійцями, італіками – ким завгодно, але тільки не з кельтами. Проте, з'ясувати справжнє етнічне обличчя культури Голасекка також допомогли дані епіграфіки. Завдяки тісним торгівельним контактам з Північною Італією, серед носіїв культури Голасекка рано поширилася писемність. На сьогоднішній день відомо близько 70 коротких написів та монетних легенд записаних північноетрускським

алфавітом Лугано. Дослідження мови цих пам'яток (у лінгвістичній літературі вона фігурує як лепонтійська, від назви племені лепонтіїв, що населяло цю місцевість) беззаперечно довело її приналежність до кельтської мовної групи, при чому без істотного іншомовного впливу (Калыгин, Королев 1989, с. 47-53; Marinis 2001, р. 96).

Отже, у вигляді кельтіберів та лепонтійців ми бачимо кельтські мовно-етнічні спільноти, матеріальна культура яких мала зовсім «некельтські» риси. Але інша периферійна зона європейської Кельтики дає нам ще цікавіший приклад етнічної взаємодії – носіїв латенської археологічної культури, які спілкувалися кельтськими мовами, але насправді, як довели дослідження останніх років, кельтами не були.

Йдеться про Британські острови – єдиний, за виключенням французької Бретані, регіон Європи, де збереглися до сьогодні живі кельтські мови: ірландська та шотландська гельська, а також валлійська (кімрська). Тільки в Британії, а саме в Ірландії та Уельсі ще у середньовіччі зберігалися давні кельтські соціальні інститути, а також міфологічна традиція, яка своїми коріннями заглиблюється у кельтський ранній залізний вік. Ірландські саги та валлійські повісті традиційно використовуються для реконструкції соціальних та релігійних реалій континентальних кельтських племен, оскільки інформація, яку містять ці твори, знаходить численні паралелі в етнографічних описах стародавніх кельтів, які залишили античні автори (Warmind 1992).

Британські острови у світі стародавніх кельтів завжди займали особливе місце. По-перше, греко-римські письменники ніколи не називали мешканців островів кельтами, галатами або галлами, тобто тими етнонімами, за якими ідентифікувалися континентальні кельти. Для античних авторів мешканці Британії завжди були бриттами, скоттами та піктами. По-друге, матеріальна культура британського залізного віку значно відрізняється від континентальної. Латенська культура була поширена на більшій частині островів і значна кількість шедеврів латенського художнього стилю походить саме звідти. Проте острівний латен має численні специфічні риси. На відміну від континенту, де найпоширенішим типом кельтського житла була прямокутна напівземлянка,

при будівництві якої використовувалося дерево та глина, британські кельти споруджували наземні кам'яні будинки круглої форми. Британські острови не знали опідумів: замість них існували лише великі городища-схованки, які в літературі отримали назву *hill-forts*. Латенський стиль, який використовували британські ремісники, також відрізнявся від континентального. Зокрема, в Британії рідко трапляються предмети, виконані у поширеному серед континентальних кельтів стилі Вальдальгесхайм (Raftery 2001, p. 561). Прийнято вважати, що латенська культура Британських островів має яскраво виражене автохтонне походження і є результатом розвитку місцевих культур бронзового віку (Raftery 2001, p. 555).

Домінуючим поховальним обрядом британських кельтів була кремація, причому поховання були досить скромними у порівнянні з пишним обрядом континентальних кельтів. Могильники загалом зустрічаються досить рідко, а населення деяких областей Британії взагалі використовувало обряд, який не залишає по собі слідів (Raftery 2001, p. 559). Сліди інгумаційного обряду є більш-менш помітними лише у Східному Йоркширі, де з середини V ст. до н. е. розвивається культура, а точніше культурна група Аррас (Stead 2001, p. 587-590). Її носії використовували обряд тілопокладення, при чому з III ст. до н. е. тут відомі навіть поховання з колісницями, що знаходять паралелі у ранньолатенських похованнях Центральної Європи. Загалом, культура Аррас – чи не єдине свідчення масового переселення континентальних кельтів у Британію: у Східному Йоркширі частіше трапляються вироби континентальних майстерень, а носії культури Аррас достовірно пов'язуються з племенем парізіїв – цей етнонім відомий також з центральної частини Франції.

Слід зазначити, що латенська культура ніколи не охоплювала усієї території Британських островів. Парадоксальний факт: латен майже невідомий в Ірландії, найбільш «кельтській» країні сучасної Європи. Знайдені в Ірландії латенські пам'ятки зосереджується переважно у північно-східній частині острова й здебільшого вони були лише місцевим наслідуванням британських виробів. В Ірландії повністю відсутня латенська кераміка і знайдена лише одна кельтська монета. Ранній залізний вік Ірландії загалом надзвичайно бідний:

знахідки у більшості класифікуються як випадкові, практично невідомі поселення, крім невеликої кількості фортець, матеріал яких не піддається чіткому датуванню (Raftery 1994). Можна не сумніватися, що якби в Ірландії до сьогодні не збереглася розмовна кельтська мова та кельтська культура, острів ніколи б не включили до ареалу поширення стародавніх кельтів.

Незважаючи на те, що офіційна версія британської історії передбачала наявність принаймні кількох хвиль кельтської міграції на острови, достовірного підтвердження масового переселення у Британію континентального населення у бронзовому чи ранньому залізному віці знайдено не було.

Складну наукову проблему частково розв'язали дослідження людського ДНК, результати яких почали активно використовуватися в історичній науці протягом останніх десяти років (Cavalli-Sforza et al. 1994; Archaeogenetics 2000). Можливості такого використання з'явилися після того як генетики довели, що людська Y-хромосома практично у незміненому вигляді передається з покоління в покоління по батьківській лінії, а т. зв. мітохондріальна ДНК – по материнській. Порівняння цих елементів генома, взятих у донорів з різних людських популяцій, дає можливість з'ясувати міжетнічні зв'язки предків сучасного населення (Renfrew 2001, p. 4830).

Перше ж дослідження, яке вивчало генетичну картину кількох регіонів Британських островів у порівнянні з континентом, дало зовсім неочікувані результати. Виявилось, що ірландці, шотландці та валлійці за структурою Y-хромосоми на 80-90% споріднені з басками (Wilson 2001, p. 5080-5081). Спорідненість із будь-якими іншими групами європейського населення є набагато менш помітною. Цю гіпотезу у 2004 р. підтвердило масштабне дослідження генетиків з дублінського Трініті Коледж, яке проводилося в рамках державної програми «Генетична історія Ірландії» (McEvoy et al. 2004, p. 696). Сьогодні генетична спорідненість, якщо не тотожність, сучасних британських кельтів і басків вважається науково доведеним фактом. Остаточної згоди серед науковців не має лише стосовно генетичної природи населення Англії: одні дослідження показують, що англійці майже не відрізняються від

кельтомовного населення Британських островів (Capelli 2003, p. 979-984), інші доводять наявність такої різниці (Weale et al. 2002; Thomas 2006).

Баски, які нині проживають у горах Північної Іспанії, як відомо, є чи не найбільш архаїчним європейським етносом. Їхня мова не є індоєвропейською, натомість вона споріднена з картвельськими мовами Північного Кавказу. В історичній науці усталеним є погляд на басків як на реліктову популяцію доіндоєвропейського населення Європи, нащадків мисливців та збирачів палеоліту. За результатами низки зазначених археогенетичних досліджень серед британських археологів та істориків поширилася думка, згідно якої основна маса давнього населення потрапила на острови з Іспанії близько 8-10 тис. років тому. Подальші завоювання Британських островів, можливо, за винятком англо-саксонського, не супроводжувалися масштабним напливом населення з континенту. Показово, що сучасні дослідження людського ДНК лише підтвердили історичну традицію ірландських міфологічних текстів, яка виводила населення Ірландії саме з території Іспанії (Предання... 1991, с. 49, прим. 1). Десятиліттями науковці вважали цю традицію не більше ніж вигадкою середньовічних монахів, проте нині вони змушені придивлятися до неї уважніше.

Але як слід тлумачити той факт, що у ранньому залізному віці населення Британських островів принаймні у більшості було кельтомовним, мало соціальну організацію та релігійні уявлення близькі до континентальних кельтських і навіть відчувало певну солідарність із галльськими племенами під час їхніх війн з римлянами [Caesar, IV, 20]? Генетики не заперечують можливості переселення на острови континентальних кельтів, однак їхня чисельність була порівняно незначною. Припускають, що кельтизацію населення островів зумовила міграція військової еліти, яка підняла соціальний престиж кельтської мови та культури, полегшуючи їх засвоєння місцевим населенням. Зауважимо, що до цього положення історична наука дійшла й без допомоги генетики. Так, ірландський дослідник Д. О'Корран уже в 1989 р. зазначав, що кельти в Ірландії становили лише пануючу меншість, яка

відчувала на собі дуже істотний вплив автохтонного некельтського населення (O'Corrain 1989, p. 2-3).

Як бачимо, процес кельтизації «атлантичного фасаду Європи» – саме такий термін для позначення давніх культур Іспанії та Британії з легкої руки Б. Канліфа поширився у сучасній західній літературі (Cunliffe 2001) – був зумовлений переселенням порівняно невеликих груп військової еліти, кельтіберійської у Північно-Західну Іспанію й, умовно кажучи, центральноевропейської на Британські острови. Не виключено, що подібна «елітарна» парадигма кельтизації мала місце й у Центральній Європі. Так, лінгвісти давно звернули увагу на кельтське коріння значної частини лексики, пов'язаної з військово-адміністративними, економічними та релігійними функціями, у германських мовах (Rolleston 2004, p. 29-31; Powell 1999, p. 194-195). На кельтському мовному ґрунті етимологізуються німецьке *Reich*, «держава, імперія» (готськ. *reiks*, «король»), *Amt*, «управління», *Bann*, «порядок», *Frei*, «вільний», *Geisel*, «заручник», *Erbe*, «спадок», *Werth*, «цінність», *Weih*, «священний», *Magus*, «раб» (готськ.), *Wini*, «дружина» (давн. верх. нім.), *Hathu*, «битва» (давн. нім.), *Sieg*, «перемога» та ін. Сюди ж слід віднести археологічні свідчення та відомості греко-римських джерел про глибоку кельтизацію деяких зарейнських племен II ст. до н. е. – I ст. н. е., зокрема кімврів та тевтонів (Щукин, Еременко 1999, с. 140), гіпотези про кельтське походження окремих релігійних інститутів давніх германців (Chadwick 1966, p. 79-80; Todd 2004, p. 20-21) тощо.

Очевидно, що механізм зазначеної вище «військово-елітарної» експансії кельтів необхідно дослідити з соціологічної та палеодемографічної точки зору, чого поки що здійснено не було. Але сам факт існування такого механізму виглядає цілком правдоподібним. В джерелах збереглося чимало свідчень наявності у кельтів мандрівних збройних загонів молодих чоловіків, які жили за рахунок полювання, набігів та військового найму. Під іменем *gesati* такі загани билися з римлянами під Теламоном у 225 р. до н. е., під назвою феніїв вони згадуються в ірландських сагах. Подібні збройні формування, часом досить численні, знаходилися на службі впливових галльських князів [Caesar, III, 22] і

більшості елліністичних монархів від Єгипту до Боспорського царства. Досить красномовно ситуацію з загонами кельтів-найманців змальовує Юстин, що говорить про юрби галльської молоді, які «наводнили всю Азію» [Justin, XXV, 2, 8]. Загони молодих воїнів, кількість і чисельність яких прямо залежала від демографічної ситуації в середовищі кельтських племен, безумовно могли приймати участь у процесах кельтизації. Додатковим свідченням цього є показовий фрагмент валлійської легенди «Видіння Максена Вледіга», який розповідає про долю бриттських воїнів, що завершили службу під прапорами римського воєначальника Магна Максима: «І вони відправилися у дорогу і завойовували землі, і замки, і укріплені міста; там вони вбивали всіх чоловіків, а жінок залишали живими. ... І вони вирішили відрізати язика жінкам, щоб вони не зіпсували їхнє наріччя» (Мабиногион 2002, с. 80).

Прикладом ще однієї, цілком відмінної від попередньої, моделі кельтизації є завоювання стародавніми кельтами Центральної Анатолії. Можливість реконструювати її з'явилася після кількох здійснених нещодавно на території Туреччини важливих археологічних відкриттів. З греко-римських джерел відомо, що після пограбування Дельфійського святилища у 279 р. до н. е. кельти на запрошення віфінського царя Нікомеда переправилися через Геллеспонт і згодом, досить швидко здолавши опір греків, оселилися в районі сучасної турецької столиці. Тит Лівій повідомляє, що прибульці належали до племен толістобогіїв, трокмів і тектосагів; їх загальна чисельність складала близько 20 тис. осіб. Кельти прийшли у Малу Азію разом із сім'ями, адже, як повідомляє Лівій, «воїнів серед них було не більше десяти тисяч» і лише коли «молодь піросла, їх стало ще більше» [Titus Livius, XXXVIII, 16-17]. Хоча у подальшому за галатами, тобто малоазійськими кельтами, закріпилася назва «галло-греки», не підлягає сумніву, що вони досить довго зберігали своє первинне етнічне обличчя. Про це свідчать описи зовнішності та звичаїв галатів, а також той факт, що усі відомі галатські теоніми й топоніми мають суто кельтський характер. Окрім того, св. Ієронім, який відвідав Галатію у IV ст., тобто через 600 років після кельтського завоювання, з подивом зазначав, що

мова місцевих мешканців така сама, як в області галльського племені треверів на лівому березі Рейну (Калыгин, Королев 1989, с. 102).

Багатий матеріал писемних джерел дуже довго не був підкріплений результатами археологічних досліджень, які з різних причин були неможливими на території колишньої Галатії. Лише останнім часом, після ґрунтового вивчення одного з найбільших кельтських поселень у Малій Азії, ситуація певною мірою зрушила з місця. Йдеться про Гордіон, центр давнього фрігійського царства, який з середини III ст. до н. е. був заселений кельтами. Перші розкопки, які проводилися тут з 1950 р. експедицією Музею археології та антропології Університету Пенсільванія, дали напрочуд жалюгідні свідчення кельтської присутності: кілька македонських монет кінця IV – поч. III ст. до н. е., якими зазвичай розраховувалися з найманцями, латенська фібула, ножиці, фрагмент шолому, а також керамічний фрагмент з написом кельтського імені *Kant[x]iux*. Значно інформативнішими виявилися дослідження кінця 90-х років, що проводилися фахівцями того ж наукового закладу.

При вивченні житлових кварталів Гордіону виявилось, що з приходом кельтів помітно змінилася місцева традиція житлового будівництва. Зокрема, вийшла з ужитку цегла з річкової глини, що використовувалася попереднім населенням міста, натомість як будівельний матеріал нові мешканці почали використовувати грецькі надгробні плити та стели. Проте, сам по собі тип елліністичного житла залишився недоторканим: кельти, що осіли у Гордіоні не принесли з собою звичної для Центральної Європи напівземлянки.

Зневага до поховальних традицій підкореного населення красномовно засвідчує відсутність родинних зв'язків між ним та прийшлими кельтами. На це ж вказують й інші фактори. «Зміна форм вогнища, так само як і знарядь, що використовувалися для приготування їжі та одягу дають підстави припускати зміни в діяльності, що здійснювалася жінками у домашніх господарствах. Це дає підстави стверджувати, що серед іммігрантів були не тільки воїни-найманці, але й їхні сім'ї» - зазначає М. Войт (Voigt 2003, р. 16).

Всупереч можливим очікуванням, латенської кераміки в галатському Гордіоні не має. Місцеве кельтське населення використовувало сірі та темно-

жовті горщики, миски та глеки, виготовлені радше в руслі середземноморських, ніж центральноевропейських традицій керамічного виробництва. Деякі види посуду з галатського Гордіону взагалі не мають аналогів, зокрема, знайдена в одному з жител велика глиняна таця, пофарбована у синій колір. Інші, як, наприклад, невеликі ємкості для зберігання косметики та олії, кельти успадкували від місцевих мешканців (Voigt 2003, p. 15, 17).

Галатських поховань у Гордіоні принаймні поки що виявлено не було. Натомість на території поселення були відкриті сліди людських жертвоприношень (Danboy et al. 2002, p. 44-49). У східній частині нижнього міста дослідники виявили кілька скелетів: чоловіка 30-45 років, з переламаним хребтом, звернутою шиєю та відрубаною головою, жінки такого ж віку з пробитим у двох місцях черепом і слідами задушення, а також молодої жінки 15-20 років зі звернутою шиєю. У західній частині міста знаходилися розчленовані тіла або частини тіл, які належали принаймні шістьом особам, а також велика кількість кісток тварин. Людські кістки були викладені у певному порядку. Наприклад, по сторонах тулуба жінки 35-45 років лежали її відрізані ноги, а до шиї була приставлена голова молодої жінки віком від 16 до 21 року, на місці ж голови останньої знаходилася нижня щелепа чоловіка похилого віку (50 років) і т. д. Характер знахідок не залишає сумнівів щодо їхнього зв'язку з обрядовістю стародавніх кельтів. Особи, рештки яких були знайдені у східній частині Гордіону були, очевидно, принесені в жертву згідно кельтського ритуалу потрійного вбивства, що добре відомий як за археологічними знахідками («Людина з Ліндоу», Велика Британія), так і за даними писемних джерел. Сліди жертвоприношення у західній частині поселення мають лише єдину аналогію – кельтське святилище у Рібемон-сюр-Анкр (Північна Галлія), де згідно схожого ритуалу було знищено близько 5 тис. осіб (Брюно, Бюкзешюнц 1990, с. 138-139; Amandy, Brouquier-Redde, Delestree 2000, p. 177-183). Припускають, що жертвоприношення у Гордіоні були здійснені під час Самайну – найбільшого календарного свята кельтів, яке припадало на 1 листопада. На це вказують результати вивчення тваринних решток, які показали, що вбивство тварин сталося наприкінці періоду годівлі, тобто восени.

Дані писемних джерел про малоазійських галатів, разом із результатами археологічних досліджень, проведених у Гордіоні, наочно демонструють цікавий факт: кельти з Центральної Європи, які переселилися на нові землі, фактично у недоторканому вигляді зберегли свою мову, релігійні практики та етнічне обличчя, але загубили десь по дорозі традиції матеріального виробництва, характерні для латенської культури.

Ситуація з самою латенською культурою на сьогоднішній день також виглядає не такою простою, як ще півстоліття тому. Археологічні дослідження враховують той факт, що «у чистому вигляді» латенська культура майже невідома: всюди вона розпадається на локальні групи, які тою чи іншою мірою відчують на собі вплив автохтонних культур. Уже Я. Філіп змушений був визнати, що кельти на території Центральної Європи поряд із гончарною латенською, активно використовували ліпну кераміку, форми якої наслідували латенські або повторювали місцеві зразки (Filip 1956, s. 475-476). Згодом, це спостереження підтвердилося й на матеріалах опідумів Галлії та Центральної Європи (Rosen-Przeworska 1979, s. 24). Латенський поховальний обряд радикально змінювався принаймні тричі: у ранньолатенський час домінувало тілопокладення, але вже з 1 пол. IV ст. до н. е. поступово поширилася кремація (особливо у кельтів Східної Європи), а у I ст. до н. е. носії латенської культури перейшли до поховального обряду, сліди якого не фіксуються археологічними методами (Казакевич 2006, с. 135-140). Очевидно, це теж був якийсь різновид кремації, оскільки саме така форма поховального обряду кельтів була знайома античним авторам рубежу н. е.

До цього слід додати давно встановлений факт відсутності у носіїв латенської культури єдиного антропологічного типу – надійний доказ високого ступеня етнічної різноманітності населення. Як зазначає Ф. Бродель, вже з V ст. до н. е. кельти були майже настільки ж гетерогенні, як і сучасне населення, причому ця гетерогенність лише поглиблювалася у ході захоплень кельтами нових земель (Бродель 1994, с. 44). Процеси етнічного змішання в період кельтських міграцій були настільки глибокими, що вже А. Монгайт визнавав: кельти нерідко складали меншість навіть у тих областях, які античні автори

називали кельтськими і в яких археологи спостерігають яскраві риси латенської культури (Монгайт 1974, с. 246).

Не все зрозуміло й у питанні формування латенської культури. Свого часу, дослідники не ставили під сумнів її центральноєвропейське коріння, навіть незважаючи на те, що власне кельтська історична традиція, передана Амміаном Марцелліном з посиланням на свідчення жерців-друїдів, говорила про походження принаймні значної частини кельтів з Північної Європи [Ammianus Marcellinus, XV, 9, 2]. Згодом було з'ясовано, що на формування поховального обряду, художнього стилю та матеріального виробництва латенської культури вплинули не тільки гальштатські традиції, але й культури північноєвропейського бронзового віку, звідки, зокрема, бере початок криволінійний латенський орнамент (Хлезов 2003, с. 35), іраномовні кочовики Північного Причорномор'я (Согоран, 1970, р. 32; Frey 2001, р. 136-137) тощо.

Можна помітити, що останнім часом у західноєвропейській історичній та археологічній літературі сам термін «латенська культура» все частіше поступається місцем більш вузьким визначенням, таким як «латенський стиль» або «латенське мистецтво». Більше того, з'явився цілий науковий напрямок, представники якого (Chapman 1992; James 1999; Collis 2004, Morse 2005) називають себе «кельтоскептиками» і наполягають на тому, що уніфікована в категоріях матеріальної та духовної культури «кельтська Європа» – це значною мірою псевдонауковий міф, створений націоналістичною історіографією XIX – поч. XX ст. і згодом використаний прихильниками ідеї об'єднаної Європи (Dietler 1994, р. 584-605). «Кельти не були гомогенною групою людей, яких поєднувала єдина ідентичність або самоназва. Також ми не можемо говорити про кельтську імперію чи навіть про універсальну та ексклюзивну матеріальну культуру. Кельти мали багато спільного у сфері соціальної організації, релігії і матеріальної культури, але існувала також величезна варіативність» – зазначає відомий британський археолог С. Джеймс (James 1993, р. 9).

Правомірність використання традиційних методів аналізу матеріальної культури при вивченні етнокультурних проблем раннього залізного віку дедалі частіше ставиться під сумнів. Так, Б. Арнольд і Д. Блер Гібсон зазначають, що

звичні підходи археологів – створення географічних і хронологічних моделей поширення тих чи інших предметів матеріальної культури – не здатні розкрити сутність процесів культурної та соціальної взаємодії. На їхню думку, подальший прогрес у розумінні кельтської Європи можливий лише у результаті міждисциплінарного співробітництва науковців (Arnold, Blair Gibson 1998, p. 1).

Особливо це стосується проблематики східноєвропейського залізного віку, для якого характерна висока інтенсивність міжетнічних контактів. Видається цілком слушним зауваження, яке висловлює М. Тодд у дослідженні, присвяченому давнім германцям. На його думку, в умовах змішання етносів, які самі ще не встигли остаточно оформитися, археологічні дані важко інтерпретувати, а «спроби чітко пов'язати певні народи з визначеними археологічними культурами є щонайменше дуже суб'єктивними, а у більшості випадків – безплідними. Це, зокрема, стосується Східної Європи й західних російських степів. Дані регіони становили котел, у якому століттями змішувалися культури і народи. Будь-яка спроба відділити їх одне від одного пов'язана із надзвичайними труднощами» (Todd 2004, с. 27). Подібні погляди, але по відношенню до усїєї території європейської Германії та Скіфії відображені у праці П. Уеллса. Основна теза цієї роботи полягає у тому, що використовувані античними авторами етнічні категорії «кельти», «германці», «скіфи» для маркування варварського населення Центральної та Східної Європи є занадто умовними для того, щоб прив'язувати їх до певних археологічних культур (Wells 2001).

Отже, в світлі сучасних досліджень світ стародавніх кельтів постає перед очима історика у дуже різнобарвному вигляді. Ми бачимо надзвичайно мінливу у різних регіонах і на різних етапах формування латенську культуру континентальної Європи, носіями якої були стародавні кельти, але з іншого боку зустрічаємо суто кельтські етнічні спільноти, які сформувалися незалежно від латену (кельтібери в Іспанії, носії культури Голасекка у Північній Італії); фіксуємо кельтомовних носіїв латенської культури, які, принаймні у переважній більшості, не були «генетичними» кельтами (Британські острови), і кельтів, вихідців з латенської культурної зони, які в наслідок переселень на нові

землі повністю втратили «свої» виробничі та художні традиції, при цьому зберігаючи у глибоко законсервованому вигляді мову та духовну культуру (малоазійські галати). Ці та інші факти змушують принаймні відкоригувати деякі усталені в українській історіографії погляди та оцінки.

По-перше, ми маємо чітко відповісти на питання, яких кельтів ми шукаємо у Східній Європі? На думку автора статті, існує достатньо підстав для того, щоб визнати справедливим підхід «кельтоскептиків», які вважають, що під стародавніми кельтами слід розуміти спільноту людей, яких об'єднувало насамперед використання кельтських діалектів, своєї рідної *lingua franca* раннього залізного віку, а також певні спільні риси соціальної організації, матеріальної та духовної культури. При цьому співвідношення цих рис у різних регіонах могло виглядати абсолютно по-різному. Цей підхід підтримує сьогодні більшість західних кельтологів, за виключенням хіба що В. Міґоу та Р. Міґоу, які продовжують відстоювати ідею уніфікованості культури стародавніх кельтів. Зокрема, у своїй останній монографії дослідники намагаються простежити континуїтет у розвитку кельтського мистецтва від гальштатської культури до середньовічної Ірландії (Megaw, Megaw 2001).

Також, необхідно більш точно охарактеризувати поняття «кельтизоване населення», яке часто використовується у наукових працях, але значною мірою залишається беззмістовним. Враховуючи етнічну гетерогенність кельтських племен, межу між власне кельтами і «кельтизованим населенням» у більшості випадків провести надзвичайно важко.

По-друге, загальна картина етнічної взаємодії на периферії латенського світу виглядає таким чином, що появу так званих латенізованих культур у Східній Європі важко пояснити як на виключно міграційному, так і на суто автохтонному ґрунті. Як показують наведені у статті факти, процеси акультурації, а також витіснення одних археологічних культур іншими далеко не завжди були обумовлені пересуваннями великих мас населення, але й тільки «моду» або іншими формами зовнішніх впливів їх важко пояснити. Необхідно враховувати високу ефективність культурних впливів, які були результатом міграцій порівняно невеликих груп населення.

По-третє, варто уточнити критерії справедливості етногенетичних реконструкцій східноєвропейського залізного віку. Ми мусимо визнати, що сама по собі відсутність у певному регіоні закритих комплексів латенської культури не свідчить про відсутність у цьому регіоні кельтського (кельтомовного) населення, принаймні на певному історичному етапі. Так, на території України (окрім Закарпаття, де латенська культура була домінуючою в останні століття до н. е.) за наявності значної кількості випадкових латенських знахідок і лише кількох цілісних комплексів, які можна віднести до латенської культури (Бовшів, Залісся), кельтомовні топоніми та етноніми фіксуються як греко-римськими джерелами [Claudius Ptolemaios, III, 5, 15], так і сучасними лінгвістичними дослідженнями (Стрижак 1989; Тищенко 2006, с. 153-227). Крім того, останнім часом лінгвісти уважніше придивляються до проблеми кельтослов'янських контактів, які видаються дедалі більш реальними (Мартынов 1983, с. 35-46; Трубачев 1991, с. 41-45, 98, 110). Відтак, вирішення кельтської проблеми в історії України потребує ширшого залучення міждисциплінарних підходів, а також відмови від ізольованого вивчення археологічних фактів, яке донині спостерігається у роботах багатьох, як українських, так і зарубіжних авторів.

Бандрівський Й., Йосипшин Я. Кельти на заході України // Україна в минулому. – К., 1997. – Вип.9. – С. 8-16.

Бідзіля В. Історія культури Закарпаття на рубежі н. е. – К., 1971.

Бродель Ф. Что такое Франция?: Пер. с фр. Кн. 2. Люди и вещи. – М., 1994.

Брюно Ж.-Л., Бюкзешюнц О. Новые исследования кельтской цивилизации во Франции // Вестник древней истории. – 1990. – №3. – С. 131-142.

Еременко В. “Кельтская вуаль” и зарубинецкая культура. Опыт реконструкции этнополитических процессов III-I вв. до н. э. в Центральной и Восточной Европе. – СПб., 1997.

Казакевич Г. Кельти: традиційна культура та соціальні інститути. – К., 2006.

Калыгин В., Королев А. Введение в кельтскую филологию. – М., 1989.

Котигорошко В. Населення Верхнього Потисся в давнину. – Ужгород, 2002.

Мабиногион. Легенды средневекового Уэльса /Пер. с валл. – М., 2002.

- Максимов Є.* Про перебування кельтів в Україні // Етнокультурні процеси в Південно-Східній Європі в I тисячолітті н. е.: Зб. наук. пр. – К., Л., 1999. – С. 143-150.
- Мартынов В.* Язык в пространстве и времени. К проблеме глоттогенеза славян. – М., 1983.
- Мачинский С.* Кельты на землях к востоку от Карпат // Кельты и кельтские языки. – М., 1974. – С. 31-41.
- Пачкова С.* Пути формирования фибульного комплекса зарубинецкой культуры // Археологія давніх слов'ян: Дослідження і матеріали. – К., 2004. – С. 9-38.
- Предания и мифы Средневековой Ирландии.* – М., 1991.
- Стрижак О.* Кельти й Україна // Україна. Наука і культура. Щорічник. – 1989. – Вип. 23. – С. 266-277.
- Тищенко К.* Мовні контакти: свідки формування українців. – К., 2006.
- Трейстер М.* Кельти в Північному Причорномор'ї // Археологія. – 1992. – № 2. – С. 37-50.
- Трубачев О.* Этногенез и культура древнейших славян. Лингвистические исследования. – М., 1991
- Хлезов А.* Предвестники викингов. Северная Европа в I-VIII веках. – СПб., 2003
- Щукин М., Еременко В.* К проблеме кимвров, тевтонов и кельтоскифов: три загадки // Археологический сборник Государственного Эрмитажа. – 1999. – № 34. – С. 134-160.
- Almagro-Gorbea M.* Les Celtes dans la peninsule Iberique // Les Celtes. – Paris, 2001. – P. 388-405.
- Amandy M., Brouquier-Redde V., Delestree L.-P.* Ribemont-sur-Ancre (Somme) // Gallia: Archeologie de la France antique. – 2000. – Т. 56. – P. 177-183.
- Archaeogenetics: DNA and the population prehistory of Europe.* – Cambridge, 2000.
- Arbois de Jubainville, H. d'.* Les Premiers Habitants d'Europe. 2 vol. – Paris, 1877.
- Arnold B., Blair Gibson D.* Beyond the mists: forging an ethnological approach to Celtic studies // Celtic chieftdom, Celtic state: the evolution of complex social systems in Prehistoric Europe. – Cambridge, 1998. – P. 1-11.
- Burillo Mozota F.* Celtiberians: problems and debates // e-Keltoi. – 2005. – Vol. 6. – P. 411-480.
- Capelli C., Redhead N., Abernethy J. K., Gratrix F., Wilson J. F., Moen T, Hervig T., Richards M., Stumpf M. P. H., Underhill P. A., Bradshaw P., Shaha A., Thomas M. G., Bradman N., Goldstein D. B.* A Y Chromosome Census of the British Isles // Current Biology. – 2003. – Vol 13, № 27. – P. 979-984.
- Cavalli-Sforza L., Menozzi P., Piazza A.* The history and geography of human genes. – Princeton, 1994.
- Chadwick N. K.* The Druids. – Cardiff, 1966.
- Chapman M.* The Celts: the construction of a myth. – London, 1992.
- Corcoran W. P.* Preface // Chadwick N. K. The Celts. – London, 1970. – P. 2-61.

- Collis J.* The Celts: origins, myth and inventions. – London, 2004.
- Cunliffe B.* Facing the Ocean: the Atlantic and its peoples 8000 BC – 1500 AD. – Oxford, 2001.
- Danboy J. R., Selinsky P., Voigt M. M.* Celtic sacrifice // *Archaeology*. – 2002. – Jan.-Feb. – P. 44-49.
- Dechelette J.* Manuel d'Archéologie Préhistorique, Celtique et Gallo-Romaine. 3 vol. – Paris, 1908.
- Dietler M.* “Our ancestors the Gauls”. Archeology, ethnic nationalism and the manipulation of Celtic identity in modern Europe // *American anthropologist*. – 1994. – Vol. 96, № 3. – P. 584-605.
- Filip J.* Keltové ve střední Evropě. – Praha, 1956.
- Frey O. H.* La formation de la culture de La Tene // *Les Celtes*. – Paris, 2001. – P. 126-146.
- James S.* Exploring the world of the Celts. – London, New York, 1993.
- James S.* Atlantic Celts. Ancient people or modern invention? – Madison, 1999.
- Lenerz-de Wilde M.* The Celts in Spain // *The Celtic World*. – London, New York, 1997. – P. 533-551.
- Lorrio A. J., Zapatero G. R.* The Celts in Iberia: an overview // *e-Keltoi*. – 2005. – Vol. 6. – P. 167-254.
- Marinis R. C. de.* Les Celtes de Golasecca // *Les Celtes*. – Paris, 2001. – P. 93-102.
- McEvoy B., Richards M., Forster P., Bradley D. G.* The Longue Durée of Genetic Ancestry: Multiple Genetic Marker Systems and Celtic Origins on the Atlantic Facade of Europe // *American journal of human genetics*. – 2004. – № 75. – P. 693-702.
- Megaw R., Megaw V.* Celtic art: from the beginnings to the Book of Kells. – London, New York, 2001.
- Morse M. A.* How the Celts came to Britain? Druids, ancient skulls and the birth of archaeology. – London, 2005.
- O’Corráin D.* Prehistoric and Early Christian Ireland // *The Oxford Illustrated History of Ireland*. – Oxford, New York: Oxford University Press, 1989. – P. 2-57.
- Powell T. G.* Celtowie: Tłum. z ang. – Warszawa, 1999 (Перше вид. 1958).
- Raftery B.* Pagan Celtic Ireland: the enigma of the Irish iron age. – London, New York, 1994.
- Raftery B.* Les Celtes pre-chrétiens des îles // *Les Celtes*. – Paris, 2001. – P. 554-571.
- Renfrew C.* From molecular genetics to archaeogenetics // *Proceedings of the National Academy of Sciences*. – 2001. – Vol. 98. – № 9. – P. 4830-4832.
- Rolleston T. W.* Myths and legends of the Celtic race. – London, 2004 (Перше вид. 1911).
- Rosen-Przeworska J.* Spadek po Celtach. – Wrocław, 1979.
- Schlette F.* Kelten zwischen Alesia und Pergamon. – Leipzig, Jena, Berlin, 1976.
- Stead I. M.* La culture d’Arras // *Les Celtes*. – Paris, 2001. – P. 587-590.

Thomas M. G., Stumpf M. P. H., Härke H. Evidence for an apartheid-like social structure in early Anglo-Saxon England // *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences.* – 2006. – Vol. 273, № 1601. – P. 2651-2657.

Todd M. *The Early Germans.* – London, 2004.

Voigt M. M. Celts at Gordion the late hellinistic settlement // *Expedition.* – 2003. – Vol. 45, № 1. – P. 14-19.

Warmind M. Irish literature as a source-material for Celtic religion // *Temenos.* – 1992. – Vol. 28. – P. 209-222.

Weale M. E., Weiss D. A., Jager R. F., Bradman N., Thomas M. G. Y Chromosome Evidence for Anglo-Saxon Mass Migration // *Molecular Biology and Evolution.* – 2002. – № 19. – P. 1008-1021.

Wells P. S. *Beyond Celts, Germans and Scythians.* – London, 2001.

Wilson J. F., Weiss D. A., Richards M., Thomas M., Bradman N., Goldstein D. B. Genetic evidence for different male and female roles during cultural transitions in the British Isles // *Proceedings of the National Academy of Sciences.* – 2001. – Vol. 98. – № 9. – P. 5078-5083.

Г. М. Казакевич

КЕЛЬТЫ ЗА ПРЕДЕЛАМИ «КЕЛЬТСКОГО МИРА»: МОДЕЛИ ЭТНОКУЛЬТУРНОГО ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ НА ПЕРИФЕРИИ ЛАТЕНСКОЙ КУЛЬТУРЫ.

Данные археологии, лингвистики и археогенетики введенные в научный оборот в течении последних десятилетий вынуждают пересмотреть некоторые устоявшиеся взгляды на древних кельтов и этнокультурные процессы раннего железного века, в которые они были вовлечены. Гипотеза о значительном однообразии латенской археологической культуры от Атлантики до Дуная не подтвердилась и сегодня уступает место подходу «кельтоскептиков», согласно которому под древними кельтами следует понимать конгломерат племен, объединенный использованием кельтских диалектов и некоторых общих черт материальной и духовной культуры. Новые источники позволяют реконструировать несколько моделей кельтизации, в частности сравнительно однородные кельтские этнические общности, сформировавшиеся вне зависимости от становления латенской культуры (кельтиберы, носители культуры Голасекка); тоже достаточно однородные в этническом отношении группы кельтов, утративших латенские традиции вследствие переселения на новые земли (малоазийские галаты), а также генетически не связанные с центральноевропейскими кельтами, но при этом пользующиеся кельтскими диалектами носители латенской культуры (Британские острова). Эти модели могут быть использованы для более глубокого понимания процессов латенизации археологических культур Восточной Европы.

G. M. Kazakevich

THE CELTS BEYOND THE “CELTIC WORLD”: PATTERNS OF ETHNIC AND CULTURAL RELATIONS AT THE PERIPHERY OF LA TENE CULTURE

Recent discoveries in field of archaeology, linguistics and archaeogenetics brought to revision of some traditional opinions about the iron age Celts and ethnical and cultural processes in which they were involved. The hypothesis about homogeneous and unified La Tene culture have been recently

rejected and gave way to the “celtosceptical” approach. It considers the Celts as a conglomeration of peoples united by the common use of Celtic dialects and some features of social structure, religion and material culture. New sources allow us to reconstruct different patterns of celticization. We can mark out homogenous Celtic communities which were formed independently from Central European La Tene culture (Celtiberians, Golasecca culture); homogenous communities of Central European Celts which had lost their La Tene traditions due to migrations and substratum cultural influence; and there are also communities which used Celtic languages and La Tene traditions, but haven't been genetically related to the Central European Celts. Those patterns could be used in understanding of latinization processes of the archaeological cultures of Eastern Europe.

Казакевич Г. Кельти за межами "кельтського світу": моделі етнокультурної взаємодії на периферії латенської культури // Археологія. - 2007. - №4. - С. 87-96.